

KARŞILAŞTIRMALI KÜTÜPHANECİLİK : TEORİK BİR YAKLAŞIM

Dr. İrfan ÇAKIN

İlkel insan, kendini savunmak ve yiyeceğini temin etmek için kullandığı bal-tasının yapımında sert taşları yeğleyip diğerlerini dışalarken, kuşkusuz gereksinimleri doğrultusunda topladığı taşları karşılaştırmakta ve değerlendirmekteydi. İnsanlığın bu denli uzun bir süreden beri karşılaştırma yapıyor olmasına karşın, karşılaştırmalı yöntemin bilimsel araştırma ve incelemelerde uygulanımı oldukça yeni sayılır. İlk kez 16. yüzyılda insan ve hayvan organizmaları arasında benzerliklerdeki farklılıkları ve farklılıklardaki benzerlikleri incelemeyi kendine konu edinmiş «Karşılaştırmalı Anatomi» ile bilimsel literatürde yer almıştır.¹ Problemleri karşılaştırma yaparak çözümlene uğraşısı hiç bir bilim dalının tekelinde olamayacağından, yöntem daha sonraları Psikoloji, Tıp, Biyoloji, Yönetim, Edebiyat, Filoloji, Hukuk, Eğitim gibi bilim dallarında geniş çapta uygulama alanı bulmuştur.

Hangi bilim dalına ilişkin olarak gerçekleştirilmiş olursa olsun, karşılaştırmalı çalışmaların genelde yansıttıkları iki ortak özellik vardır. Bunlar; bilimsellik ve karşılaştırmadır. Bu özelliklerin Kütüphanecilik Bilim dalına ilişkin araştırmalarda gözlenimi kütüphaneciliği yeni atımların eşğine getirmiştir.

Karşılaştırmalı Kütüphanecilik teriminin kütüphanecilik literatüründe ilk kez kullanıldığı 1954 yılından bu yana, konuya gösterilen ilgi bu konuda yayın artışının yanısıra lisans ve lisans-üstü düzeylerde kütüphanecilik eğitimi yapan kuruluşlarda karşılaştırmalı kütüphanecilik derslerinin konulmasına ve hatta bir takım ülkelerde karşılaştırma yapan kütüphanecilerin «kütüphanecilik dernekleri» içinde gruplaşmalarına yol açmıştır. Karşılaştırmalı kütüphanecilik kavramının yerleşmesine ve bu konudaki çalışmaların olgunlaşmasına teorik düzeyde katkıda bulunan Dane, Collings, White, Foscett, Jackson, Hassenforder, Simsova ve Danton gibi birçoklarının ileri sürdükleri ve yine S. R. Ranganathan'ın «Headings and Canons : A Comparative Study of Five Cataloguing Codes» ve P.G.J. Overduin'in

¹ Toward definition of International and Comparative Library Science. J. F. Harvey. Intern. Lib. Rev., 5 (3), July, 1973. s. 289

«The Educational Librarianship in Some European Countries and in the Transvaal» çalışmaları ile kanıtladıkları üzere, karşılaştırmalı çalışmalar kütüphaneciliğe ilişkin gelişmelerin anlaşılmasında oldukça yararlı olmuştur.

Karşılaştırmalı kütüphanecilik konusunda yapılan tanımlama ve amaçları kronolojik bir düzen içinde ele alacak olursak :

- 1954 : «...uluslararası düzeyde kütüphanelerarası işbirliği için atılan önemli bir adım olup, hangi atılımların başarılı olduğunun saptanarak bunların nelerde uygulanabileceğini araştırmak...»²
- 1958 : «...ülkelerin toplumsal, ekonomik, politik ve diğer özelliklerinin ışığında kütüphane sistemlerini, sorunlarını ve gelişimlerini karşılaştırmak...»³
- 1961 : «...belirli coğrafi ve siyasi bölgelerin kütüphanecilik tatbikatını ve nazariyesini içine aldığı gibi aynı zamanda bir inceleme metodudur...kütüphane programlarının karakteristik ve benzer taraflarını araştırmak ve tanıtmaktır...»⁴
- 1965 : «...ele alınan toplumsal koşullardaki gelişmelerin, diğer benzerlik ve farklılıkların saptanarak...nedenleri etkilerden, birincil unsurları ikincillerden önemlileri önemsizlerden ayırma tekniği ve yaklaşımıdır... (Amaç ise) belirli bir gelişim örneği sergileyen nedenleri açıklayarak, bu nedenleri başka gelişim örnekleri sergileyen nedenlerle karşılaştırmak (ve) uygulamaya yönelik planlama ve düzenleme girişimlerine olanak sağlamak...»⁵
- 1966 : «...dünyanın farklı ülkelerindeki kütüphanecilik uygulamasının ve teorisinin incelenmesi ve karşılaştırılmasıdır...»⁶
- 1968 : «...kütüphane oluşum nedenlerinin daha iyi bir şekilde anlaşılması...uygulama düzeyinde etken eylemlerde bulunmak...»⁷
- 1970 : «...herhangi bir sorunun farklı ülkelerdeki çözümlerinin karşılaştırılması...»⁸
- 1971 : «...çeşitli ülkelerde kütüphaneciliğe ilişkin sorunların, uygulamaların ve gelişmelerin söz konusu ülkelerin tarihi, coğrafi, politik, ekonomik, toplumsal, kültürel ve diğer etken faktörler ışığında incelenmesi olarak tanımlanabilir.. kütüphanecilik sorunlarının ve gelişmelerinin nedenlerini ve etkile-

² Comparative Librarianship. Chase Dane. The Librarian and Book World, 43 (141), August, 1954. s. 86

³ Meeting the Needs of Foreign Students. Dorothy Collings. Lib. J., 83 (3064), November, 1, 1958.

⁴ Mukayeseli Kütüphaneciliğe Giriş. Carl M. White. Modern Kütüphaneciliğin Esasları. Derl. Carl M. White. Güven Mat., Ankara, 1961. s. 1

⁵ Comparative Librarianship. D. J. Foskett. Library World, 66 (780), June, 1965. ss. 295-298

⁶ Libraries Abroad. Miles M. Jackson. J. Lib. History, 1 (133), April, 1966. s. 23

⁷ Comparative Studies and the Development of Public Libraries. J. Hassenforder. Unesco Bull. Lib., 22 (Jan., Feb.), 1968. ss. 13-19

⁸ S. Simsova ve M. C. MacKee. A Handbook of Comparative Librarianship. London, Bingley, 1970. s. 15

nim alanlarını araştırmada önemli bir yaklaşımdır.. kütüphane sistem ve sorunlarının tam ve doğru olarak açıklanmasını ve yorumlanmasını amaçlar...»⁹

1973 : «...Karşılaştırmalı Kütüphanecilik, karşılaştırmalı antropoloji, karşılaştırmalı hukuk, karşılaştırmalı filoloji.. karşılaştırmalı eğitim gibi, ayrı bir bilim dalı değildir. Bilim dalının bir çalışma alanı olarak yöntemi (karşılaştırma), kapsamı (uluslararası, kültürlerarası)...ve amacı (benzerlik ve farklılıklarının araştırılarak farklılıkların açıklanması) ile karakterize edilir. Hedef genellemeler ve kuramlar oluşturma...»¹⁰

Yukarıda verilen tanımlamalar ve açıklamalar incelendiğinde, Karşılaştırmalı Kütüphaneciliğin 1954-1973 dönemi içinde bir takım kavramsal aşamalarda geçtiği gözlenebilir. Bunlar, 1954 yılında Dane'in ileri sürdüğü herhangi bir ülkede izlenen gelişimlerin başka hangi ülkelerde uygulanabileceğinin araştırılması kavramından, Foskett'in 1965 yılında çeşitli ülkelerde kütüphanecilik uygulamasındaki benzerlik ve farklılıkların incelenerek söz konusu ülkedeki kütüphane sisteminin iyileştirilip düzenlenmesi kavramına, ve nihayet Danton tarafından 1973 te belirtilen karşılaştırmalı kütüphaneciliğin genelleme ve kurumlara ulaşmada etken bir araç olduğu aşamalarıdır.

Karşılaştırmalı kütüphaneciliğin tanım ve amaçlarını belirlemeğe çalışmış bir çok kütüphaneci, karşılaştırmalı kütüphaneciliği uluslararası kütüphanecilik ile karıştırma durumunda kalmıştır. İlgileri açısından benzerlik gösteren kütüphaneciliğin bu iki alt çalışma alanı özellikleri amaçları bakımından farklılıklar gösterirler.

Uluslararası kütüphanecilik, ele alınan toplumsal koşullarda durum saptamasından çoğu kez öteye geçmeyen tanımlayıcı nitelikte çalışmaları içeren, karşılıklı yardım ve dayanışma ile kütüphaneciliğin çeşitli ülkelerde gelişimini hedef alır. Bu açıklama karşılaştırmalı kütüphaneciliğin çeşitli ülkelerdeki gelişimin neler olduğu ve nasıl gerçekteleği ile ilgilenmediği anlamına gelmemelidir. Gerçekte, karşılaştırmalı çalışmaları kendilerinden beklenen vermeleri büyük ölçüde uluslararası çalışmaları yapılmasına ve bu çalışmaları verimliliğine bağlıdır.

Karşılaştırmalı kütüphanecilik çalışmaları uluslararası kütüphanecilik çalışmalarıdan ayrıldığı en önemli husus, bu çalışmaları gelişimlerin nedenlerini ve problemlerin çözümü için farklı koşullardaki durumları inceleyerek karşılaştırma yapmalarıdır. Karşılaştırma işlemi sürekli bir biçimde niçin sorusunu yanıtlamak için yapılır. Niçin sorusu, karşılaştırmalı çalışmaları uluslararası çalışmalarıdan ayrıldığı noktayı belirlemesi bakımından oldukça önemlidir.

Karşılaştırmalı kütüphanecilik çalışmaları gerçekteleştirmek istedikleri amaçları şöyle sıralıyabiliriz.

⁹ Comparative Librarianship. Dorothy Collings. Encyclopedia of Library and Information Science. Cilt. 5. ss. 482-502

¹⁰ J. Periam Danton. The Dimensions of Comparative Librarianship. A. L. A. Chicago, 1973. s. 116

- a — Uygulamalara anlam ve canlılık kazandırmak,
- b — Farklı koşullarda oluşmuş kütüphane sistemlerinin gelişim nedenlerini açıklamak,
- c — Kütüphane sistemlerinin gelişme, yönlendirme ve düzenlenmelerine olanak sağlamak,
- d — Problemlere en uygun çözüm yolunu bulmak, ve
- e — Kütüphanecilik bilim teorisinin oluşmasına yardımcı olmak.

Yukarıda belirtilen amaçlardan sonucusu karşılaştırmalı kütüphaneciliğe Danton tarafından kazandırılmış yeni bir boyuttur. Bu durumda karşılaştırmalı kütüphanecilik çalışmalarını iki genel grupta değerlendirmek gerekir: Teorik Çalışmalar ve Uygulamalı Çalışmalar.

Teorik bir çalışmada, kütüphanelere ilişkin bir uygulamanın, politikanın veya programın nasıl sonuçlar doğurabileceğinin saptanması sözkonusudur. Araştırmacı çalışmasına, örneğin «X» politikası uygulandığında «Y» sonucuna varılır şeklinde bir denence ile başlar. Daha sonra bu denencesini sınamak için «X» politikasının sonuçlarını çeşitli ülkelerde araştırır. Denencesi doğrulandığında teorisi oluşmuş olur.

Uygulama düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarda ise araştırmacı, karşılaşılan problemi tanımlama, çözümlenme ve bu çözüme ilişkin olarak düzenlemeler yapmayı hedef alır. Karşılaşılabilecek problemleri iki grupta inceleyebiliriz.

A — Sözkonusu problem sınıflandırma, indeksleme, kataloglama, bilgisayar uygulamaları v.b. gibi teknik bir özelliğe sahiptir. Böyle araştırmalarda çalışma kapsamının ülkelerarası olma koşulu aranmaz. Karşılaştırma, problemin tanımlandığı kütüphaneye benzer aynı coğrafik veya politik bölgedeki başka kütüphanelere ilişkin olarakta yapılabilir.

B — Sözkonusu problem kütüphanenin veya kütüphane sisteminin içinde bulunduğu toplumsal koşullardan kaynaklanmıştır. Araştırmacı bu durumda «X» koşullarındaki kütüphane sisteminin «Y» koşullarındaki kütüphane sisteminden niçin daha etken olduğunu inceler. «Y» koşullarındaki kütüphane sisteminin «X» koşullarındaki gelişimler doğrultusunda nasıl düzeltilebileceğini araştırır. Böyle çalışmalar tarihi ve toplumsal yaklaşımı gereksindir. Burada sözü edilen tarihi yaklaşım, tarihçinininkinden farklıdır. Tarihçinin geçmişi araştırmasındaki neden bugünü değerlendirmektir. Karşılaştırmalı çalışmalarda ise tarihi yaklaşım, ele alınan toplumsal koşullarda gelişimin nasıl oluştuğunu belirlemek ve bu oluşumun diğer toplumsal koşullardaki gelişim örnekleri ile karşılaştırıp benzerlik ve farklılıkların saptanabilmesi içindir.

Kütüphaneciliğin diğer toplum bilimleri gibi insan, kurum ve madde ile uğraşması ve bu unsurların koşullara bağlı olarak farklılıklar göstermesi, toplumsal koşulların gözönüne alınmasını gerektirmektedir. Foskett'e göre problemin kaynağı, sistemin oluştuğu toplumsal koşullarda aranmalıdır.¹¹ Diğer bir

¹¹ Comparative Librarianship. D. J. Foskett. Reader in Comparative Librarianship. Derl. D. J. Foskett, Colorado, Information Handling Services, 1978. s. 16

deyişle, herhangi bir ülkedeki üniversite kütüphanelerinin gelişimini anlayabilmek için O ülkedeki üniversitelerin ve kütüphanelerin durumlarını incelemek, ve yine üniversitelerin ve kütüphanelerin değerlendirmesini yapabilmek içinde O ülkenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. S. F. Nadel'inde belirttiği üzere «...toplumsal kurumlar gelişigüzel bir araya gelmiş parçacıklardan oluşmayıp, birbirleri ile anlamlı bir bağ veya temelde karşılıklı ilişkileri olan gerçeklerin birleşiminden oluşmuşlardır...»¹² Kütüphaneler de böyle özelliklere sahip kuruluşlar olarak ancak diğer toplumsal kurumların etkilenim çerçevesi içinde kısmen bağımsız olarak işlevlerini gerçekleştirirler.

Karşılaştırma işleminin, kütüphanecilik bilim dalına gerek teorik ve gerekse uygulamalı düzeyde sağlayacağı yararlar, bu işlemin büyük ölçüde neden ve nicin'i arayarak belirleme çabasından kaynaklanır. Bu çabalar sonucu biz kütüphaneciler sadece uygulama düzeyinde karşılaşılan problemlere uzun vadeli çözümler bulmakla kalmayıp, aynı zamanda günümüzde boşluğu oldukça hissedilen meslek felsefesinin temellerini oluşturabiliriz. *

12 S. F. Nadel. *The Foundations of Social Anthropology*. London, Cohen and West, 1951, s. 224

* Karşılaştırmalı yöntem ileride ayrıca ele alınacaktır.

«Kitap şüphesiz en saygıya değer insan eseridir. Kitapların da, insanların olduğu gibi bir şahsiyeti vardır. Zira onun her satırında zekâ payı, göz nuru, gönül duygusu, alın teri ve ahlâk payı vardır. Nasıl insan vardır, eğri karakterlidir. İnsan vardır, eğrilik nedir bilmez dosdoğrudur. İşte kitaplar da böyledir. Eğrisi vardır. Doğrusu vardır.. Uyararı vardır.. Aldatıcı vardır!. Öyle ki, kitap olmayan kitaplar da vardır.»

*

«Çocuklarımızın ve gençlerimizin yetiştirilmesine ve terbiyesine küçük yaştan başlanması lüzumuna işaret eden 'Ağaç yaşken eğilir' atalar sözü gibi, kitap sevgisi ve okuma zevkini bir alışkanlık halinde kazanmayı, iyi bir kitabın daima aranacak bir dost olduğu fikrini ve kitap dostu olmanın lüzumunu da, küçük yaşta edinmek gerekir. Bir Çin atasözüne göre, 'Kitapsız büyüyen çocuk, susuz yetişen ağaca benzer.' Her iyi kitabın meselelerinde bizi saran, bizi düşünmeye, tahlil ve tenkide götürən bir taraf vardır. Kitaplarda bunu aradığımız için onlara bağlanırız. Zamanla kazanılmış değer hükümleri, bu bağlantıdan doğan ruhi ve fikri olgunluğumuzdur. Zevk buradadır!. Bu zevk kazanıldıktan sonra da, kolay kolay yerini başka zevk ve alışkanlıklara terkmez.»

İsmet BİNARK, 'Kitap Sevgisi ve Dostluğu Üzerine. TKDB, XVIII (1969), 1.